

szólag „csak” történelmi esemény olyan tükörré válik, amelyben a mindenkori egyházak és azok lelkészei és világi tagjai megvizsgálhatják önmagukat. „Unitárius szemmel” olvasva is, a teológiai különbözőségeken túl is folyton érintve érezzük magunkat. A próféta-ság, az egyház hivatása és feladata, a világban betöltött szerepünk stb. egyetemes és szüntelenül megújuló aktualitással rendelkeznek, ezért a könyv olvasása közben állandóan azzal szembesülünk, hogy mondatait nemcsak az „akkor és ott”, hanem az „itt és most” helyzetében is értelmezzük. Azt hiszem, hogy ez bizonyítja leginkább a szerző, Fekete Károly szándékának sikerét: a hat tétel nem hagyja nyugodni az olvasó lelkiismeretét, és személyes és közösségi hitvallásaink (újra)fogalmazására késztet. Ma is tisztázni kell az uralkodó ideológiák hatását egyházi életünkben, ma is ki kell cövekelni az egyház és az állam működésének határait, ma is világosan állást kell foglalni az isteni kijelentés útmutató igazsága mellett, ma is szólni kell, ha az egyházi

hierarchiában nem a testvéri viszony dominál!

Fekete Károly érdeme, hogy életre kelti a történelmi eseményt. Olvasmányosan, érthetően ír, főleg a következtetések alapján érződik, hogy ismeri a mai világnak az egyházakra való hatását, és az ezekre adandó válaszokat. Nagyon jó a Nyilatkozat magyarországi recepciójának a bemutatása, különösen, hogy azt Varga Zsigmond mártíriumának szemszögéből láttatja. Kár, hogy a „Hitvalló Nyilatkozatot” nem kommentálja – minden bizonnyal tanulságos lett volna!

A könyv borítója egyszerű, a nyomdai munka megfelelő, betűválasztása nagyon jó. Öröm olvasni, aktuális kérdései gyakran megállásra készítenek. Olvasásra ajánlom minden felekezet lelkészének és egyháza ügyéért felelősséget érző világi embernek egyaránt. Adja Isten, hogy általa világosabban tudjuk megfogalmazni szakmai hitvallásainkat és egyházi feladatainkat!

Koppándi Botond

Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. V/1–V/2. köt. [Főszerkesztő: Dávid Gyula.] Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár – Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 2010. 1332 oldal.

Tulajdonképpen örvendeznünk kellene, hogy megjelent a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* (RMIL) utolsó két kötete, s ezzel az erdélyi könyvkiadás és szellemi élet egyik legnagyobb vállalkozása zárult le. Íme, felleltároztuk a

Magyarországtól 1918/1920-ban elszakított legnagyobb területegység, s a „hozzákerekített” Románia magyar írásbeliségét. Maradandóvá tettük azt a hősi küzdelmet, amelyet a kisebbségbe került magyarság vívott önálló szel-

lemi élete kialakításáért, megtartásáért. Bár Erdély a történelmi múltban is rendelkezett bizonyos politikai-szellemi önállósággal, a kényszerű határmegvonás, a kapcsolattartás állandó akadályozása idézte elő, hogy a magyar írásbeliség Erdélyben a nagy magyar törzs oldalhajtásaként külön életet kezdett élni. Most, amikor a határok „légisítéséről” beszélünk, s az elszigeteltség egyre jobban oldódik, az erdélyi irodalom újra felzárkózik a törzshöz, s a „romániai magyar irodalom” egyre ritkábban említett – s egyre nehezebben meghatározható – fogalommá válik. Ilyen szempontból ez a lexikon talán a záróköve, összegzése lesz a román államhatárok között kibontakozó magyar irodalom „romániaságának”.

Lexikonunk kezdeményezője, megálmodója Balogh Edgár volt. 1966 táján a *Korunk* főszerkesztő-helyetteseként és az egyetemen a publicisztika tanáraként egyre gyakrabban szembeült azzal, hogy az akkor már közel fél-százados múltat maga mögött tudó romániai magyar írásbeliségnek nincs megbízható nyilvántartása, az itt élt alkotók s a kiadványok adatait csak nehezen lehet begyűjteni egy-egy tanulmány, cikk elkészítéskor. A Bod Péter-féle első magyar nyelvű életrajzi lexikonunk, a *Magyar Athenas* megjelenésének kétszázadik évfordulóját ünnepeltük akkoriban, s ez adhatta az ötletet neki, hogy egy hasonló, lexikon-szerű számbavételt kell készíteni romániai magyar viszonylatban is. Az

átmeneti politikai-ideológiai liberalizálódás 1968-ban tette lehetővé, hogy Balogh Edgár kis közösséget hívjon össze a *Korunk* szerkesztőségébe a lexikon-terv kidolgozására. Ez a tizenegy tagú szerkesztőbizottság Balogh Edgáron kívül Benkő Samuból, Jancsó Elemérből, Jordáky Lajosból, Kacsó Sándorból, Kántor Lajosból, Láng Gusztávból, Mikó Imréből, Réthy Andorból, Sóni Pálból és Venczel Józsefből állt. Mint látható, többségük akkoriban már a hatodik évtizedét taposta. Öten meg sem érték az első kötet megjelenését. Köztük a két alapember, a címszójegyzék kidolgozója, Venczel József és a bibliográfus Réthy Andor. Pótlásukra vonta be Balogh Dávid Gyula és Köllő (Engel) Károly irodalomtörténészeket, Gábor Dénes bibliográfust, Szabó Attila természettudományi író, valamint Tóth Sándor filozófust. Közben az 1970-ben megalakult Kriterion Könyvkiadó vált a készülő lexikon „gazdájává”, s a kiadói szerkesztés Dávid Gyulára hárult. Az első kötet anyaga 1974-re állt össze, de a szerkesztés, ismételt lektorálás 1981 elejéig elhúzódott, azután a cenzúra dobta néhányszor vissza a kéziratot, s decemberig követelt javításokat rajta. Úgyhogy csak számos kompromisszum után, az év végén lehetett a nagyváradi nyomdába adni a szöveget, s onnan 1982 februárjának közepén jött ki az első példány.

Szerkesztés közben alakult ki a lexikon jellege, felépítése. Balogh Edgár

közíróként eleve a nagyközönség felé fordult, nem a tudósok, tollforgatók számára akart lexikont készíteni. Ezért az adatolást lehetőleg szövegben kérte, hogy a szócikkek olvasmányosak legyenek. Az irodalom fogalmának azt a változatát fogadta el, amely a 18. századig uralkodott, vagyis minden írott művet ide sorolt. Így a természettudósok, orvosok, matematikusok, mérnökök, művészek szakirodalmi munkássága is helyet kapott a lexikonban, ha magyar nyelvű volt. Szócikk-típusokat kellett kialakítani. A személyi szócikkekén kívül gyűjtőfogalmak, tudományágak, sajtótermékek, magyar jellegű kultúrintézmények, szervezetek, felekezetek kaptak külön címszót. Emellett a nagyobb városok magyar szellemi életét is össze kellett foglalni, s a múlt nagy egyéniségeinek erdélyi szellemi utóéletét, valamint a határ túloldalán élő kimagasló írók erdélyi kapcsolatait szintén szócikkben kellett összegezni. Ezek az utóbbi kategóriák időben és térben is messze kitágították a lexikon határait. Így aztán az első kötetnél volt miért harcolni a cenzúrával. Belekötöttek az időhatárok tágításába, az olyan írók szerepeltetésébe, akiknek eszmeisége nem egyezett az akkori politikával, kisöpörtek minden egyházi személyiséget, vallásos író, ki kellett zárni az országból az utóbbi évtizedekben távozottakat is. A második világégés után beszüntetett magyar intézményekről alig pár sort lehetett írni. Viszont, hogy a lexikont „vigye”, a ro-

mán kapcsolatokat maximálisan ki kellett kerekíteni, a rendszert kiszolgáló írókat gyakran érdemükön felül részletezve bemutatni. Úgyhogy a lexikonnal kapcsolatos eredeti elképzelések jócskán módosultak a szerkesztés, az összeállítás folyamán. A lexikonokra jellemző objektivitást alig lehetett betartani. Mégis sikerként könyvelték el határon innen és túl az első kötet megjelenését. Akkoriban csak ezt lehetett adni!

Az első kötet megjelenése szárnyakat adott Balogh Edgárnak és a szerkesztők többségének. Az akkori gyakorlat szerint, ha egy sorozat első kötetét engedélyezték, a további kötetek már könnyebben haladhattak a kitaposott úton. Balogh minden erejét bevetve, állandó telefonálással és levelezéssel sürgetve munkatársait 1983 decemberére összeállította a második kötetet. Ezúttal szigorúan működött az öncenzúra. Mind a szerkesztők, mind a munkatársak tudták, miről nem szabad írni, mit kell elkerülni, mire jó hangsúlyt fektetni. Még arra is figyeltek a szerkesztők, hogy az akkoriban ellenségnek nyilvánított Kós Károlyt ne kelljen szerepeltetni, s ezért nem az egész K-betűs anyagot, hanem csak a Ke-ig terjedő részét foglalták a kötetbe. Megjelenését mégsem engedélyezték. S az egyre merevebbé váló rendszerben mind kevesebb remény lehetett a kiadásra. Csak Balogh Edgár bízott a folytatásban, s dolgoztatott a következő kötetek anyagán is. Aztán megtör-

tént a fordulat, s a rendszer bukása után azonnal a váradi nyomdába került a kézirat, s 1991-re – meglehetősen gyenge kivitelben – kijött a sajtó alól. A könyvesboltokban az „Index, tiltott könyvek szabadon” feliratú átkötő szalaggal árusították.

A megjelentetés ezúttal nem vonta maga után azt a lendületet a munkában, amit várni lehetett volna. Hiszen minden téren dolgozni kellett, az egész kisebbségi kultúrát új alapokra kellett helyezni, s ez nagyon sok embert teljesen lekötött, elvonta a szócikk-írás időigényes és háládatlan munkájától. Maga Balogh Edgár is belátta, hogy túl a 80. életévén át kell adnia a szerkesztést a fiatalabb Dávid Gyulának, aki már eddig is a kiadó részéről szorosán kapcsolódott a munkához. Megmaradt főmunkatársnak. De Dávid Gyulára is egyre több feladat hárult. Meg kellett újítani az egész szerkesztőséget, s néhány elvi kérdésben is dönteni kellett. Az egyik sarkalatos kérdés az volt, hogy a további köteteknek 1989 legyen-e a felső időhatára. 1989-cel ugyanis nyilvánvalóan lezárult egy korszak, s ami azután következik, már új szempontokat követel; várható volt a gyors kibontakozás, az intézményrendszer kiépülése. Balogh Edgár ragaszkodott a kötetek megjelenés előtti lezárásához, s így a lexikon szinte parttalanul áradt az elkövetkező időkben, úgyhogy a most megjelent kötetek már közel kilenc évtizedet fognak át. A harmadik kötet 1994 tavaszán hagyta el ugyancsak a

nagyváradi nyomdát, s ez lett az első olyan kötet, amely már ténylegesen tükrözte a szerkesztők szándékát.

Az 1990-ben újjáalapított Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME) vállalta az intézményi keret biztosítását a következő kötetek részére. Különböző magyarországi hatóságok, alapítványok támogatása lehetővé tette fiatal munkaezők bevonását a szerkesztésbe. Ez a kollektív szerkesztés azonban tésék-lássék módra folyt, s Balogh Edgár 1996-ban bekövetkezett halálával megszűnt az állandó sürgetés, noszogatás is. Dávid Gyula a szakmai igényességet növelte, az eddigieknél jobban bevonta a magyarországi kutatási lehetőségeket. Így azonban szinte kilátástalanná vált egy-egy kötet kéziratának a véglegesítése. A IV. kötet anyaggyűjtését 1995. december 31-ével zárták ugyan, mégis 2002 végéig halasztódott közreadása.

Újabb nyolc év után jelenik meg a kétrészesre sikeredett V. kötet. A nagy késés egyik oka az, hogy az 1990-es évek közepén a pályázási lehetőségek leszűkültek, fiatal szerkesztőségi munkatársak alkalmazása lehetetlenné vált. A szerkesztés átköltözött a Dávid Gyula vezette Polis Könyvkiadó irodájába. S a nagynéha adódó szabadabb időszakaiban maga a főszerkesztő írta a hiányzó szócikkeket, bár néhány egyetemi tanszék fiatalabb munkatársait sikerült megnyerni nagyobb összefoglalások elkészítésére. De a „törzsmunkatársak” szinte mind elmaradtak,

mert már-már kilátástalannak tűnt a zárókötet megjelentetése. A feldolgozandó anyag is – főleg a személyeket és intézményeket illetően – állandóan bővült. Úgyhogy a cikkek jelentős részének már az 1989 utáni állapotokat kellett tükröznie. Ez a lexikon inkább csak címében lehetett azonos az első két kötettel. És mégis – Dávid Gyula kitarásának és egyéni teljesítményének köszönhetően – 2010 nyarán az utolsó, kettős kötet is megjelent.

A RMIL rekordot döntött a magyar lexikon-irodalomban. A hozzá legközelebb álló, egyszemélyes szerkesztésű Szinnyei József-féle magyar írói lexikon 1891–1914 között, tehát 23 év alatt jelentette meg 14 kötetét. Az első magyar nagylexikon, a Pallas 1893–1900 között hozta ki 16 kötetét és 2 pótkötetét. A második, máig alapműként emlegetett Révai-féle nagylexikonnak már több idő kellett: 1911–1935 között született 21 kötete. Itt már közel negyzed század telt el a szerkesztéssel. Ehhez mérhető a közelmúlt 19 kötetes *Világirodalmi Lexikona* (1970–1996), ennek közzététele a pótkötettel együtt 26 évet igényelt. Viszont legújabb nagylexikonunk, a *Magyar Nagylexikon* szintén 19 kötete (1993–2004) már csak 11 évet igényelt. Persze, az utóbbi lexikonok mindegyike mögött állandó intézményes keret állt, fizetett munkatársak sora évekig ezeken dolgozott. Az RMIL jóformán csak erkölcsi támogatást élvezett a Korunk, a Kriterion szerkesztősége, az EME és az

EMKE részéről. Mondhatni: Balogh Edgár, majd Dávid Gyula egyszemélyes szerkesztésében született. Így nem csoda, hogy öt (lényegében hat) kötete több mint négy évtizednyi munka nyomán 28 év alatt jelent meg.

Az V. kötet anyaga annyira felgyűlt, hogy ketté kellett osztani, így az V/1. kötet az S–SZ, az V/2. kötet a T–ZS betűs szócikkeket tartalmazza. Mindkettőt a nagyváradi nyomda kivitelezte, kiadóként a Kriterion és az EME szerepel. A főszerkesztő mellett feltüntetett szerkesztőbizottság 11 személyt sorol fel (Balogh Edgár†, Benkő Samu, Gábor Dénes, Kacsó Sándor†, Kántor Lajos, Köllő Károly†, Láng Gusztáv, Sóni Pál†, Szabó Attila, Tóth Sándor, Venczel József†), közülük öten már halottak, hárman távoztak az országból. Így ez a bizottság csak szimbolikus. Reálisabb a 9 tagú szerkesztői munkaközösség, ennek tagjai ténylegesen szócikkeket írtak. A 19 szakszerkesztő egy-egy tudományágat képvisel, s a pázmájába tartozó szócikkek egy részének is a szerzője. A 12 helyi szerkesztő valamely várossal vagy vidékkel kapcsolatos szócikket írt, vagy ottani személyekről szolgáltatott adatokat. Az első kötetben 101, a másodikban 110 munkatárs neve és szignója fordul elő a szócikkek végén. Közöttük is sok az időközben elhunyt, vannak, akik már több mint három évtizede hiányoznak közülünk, de annak idején teljesítették „penzumukat”, s csak most került szócikkük a kötetbe.

A két kötet összterjedelme 1332 oldal, összesen 1100 szócikket tartalmaznak. Mint a főszerkesztő a november 19-i bemutatón elmondta, a kötetek 3 ezer példányban jelentek meg, ez volt a példányszáma a IV. kötetnek is. (Viszont a III. kötet 10, a II. kötet 20, az I. pedig 40 ezer példányban került a piacra!)

Az V. kötet az eredetileg tervezett 2005-ös határidőn is túl, 2009-ig öleli fel az adatokat, úgyhogy kilencven évet fog át. A legidősebb, személyi címszóval szereplő 1843-ban született, a legfiatalabbak az 1970-es évek közepén látták meg a napvilágot. A lexikon törzsanyagát természetesen a személyi szócikkek teszik ki. Ezek egy részét kérdőív alapján sikerült összeállítani, de akadtak olyanok is, ahol lehetetlen volt a születési vagy halálozási helyet/ időpontot tisztázni, esetleg az életpálya vége kinyomozhatatlanná vált. Elvileg legalább egy-két megjelent kötet jogosított fel valakit a lexikonban való előfordulásra, de ezt nem lehetett szigorúan betartani. Ellenben túlzottnak véljük a „tudós személyek” esetében a gyűjteményes kötetekben, antológiákban, emlékkönyvekben közzétett tanulmányok számbavételét. Korábban itt a szerkesztő válogatott, példaként emelt ki néhányat. Az igazi próbatételt a nagy írók életpályájának és munkásságának a felvázolása jelentette. Ezek esetében ugyan elérhető az összegzések, de alaposan mérlegelni kellett a sűrítéshez, válogatni kellett a bibliog-

rafiánál is. Ilyen nagy terjedelmű szócikket kapott Sipos Domokos, Sütő András, Szabédi László, Szántó György, Székely János, Szemlér Ferenc, Szentimrei Jenő, Szilágyi Domokos, Szombati-Szabó István, Tabéry Géza, Tamási Áron, Tompa László, Wass Albert. Ők az „igazi” írók. Más, jelentős íróknak csak az utóélete, kultusza, esetleg hatása illeszkedik korszakunkba, ezek neve után többnyire az „emlékezete” kiegészítés áll: Sámi László, Szabó Dezső, Széchenyi István, Szerb Antal, Szigligeti Ede, Tamási Áron, Teleki Sándor, Tolnai Lajos, Vörösmarty Mihály, Wesselényi Miklós, Zajzoni Rab István. Ez utóbbi szócikkek felsorolják az illetőkre vonatkozó romániai megemlékezéseket, tanulmányokat, szépirodalmi, művészeti alkotásokat.

A legnagyobb feladatot az összefoglaló szócikkek jelenthették, hiszen egy-egy fogalomnak, témakörnek, vitának, jelenségnek, irodalmi formának számos vonatkozását, helyi történetét kellett feldolgozni, nem egyszer korábbi összegzések híján, vagyis úttörő munkát végezve. A sajtótörténetet Görffy Gábor és Dávid Gyula, a szabadkőműves irodalmat, a szász-magyar irodalmi kapcsolatokat, a tankönyvkiadást, a transzilvanizmus irodalmát, a Vallani és vállalni-vitát, a Vásárhelyi Találkozó témakörét szintén Dávid Gyula foglalja össze. A sportirodalom és publicisztika László Ferenc, a stilsztika Józsa Nagy Mária, a szakácskönyvek sora Kovács Neme-

re, a színházi sajtó Kötő József, a szociológia Roth Endre, a történettudomány Vincze Zoltán, a zeneírás Benkő András és Judit feldolgozásában kap szócikket. Az egyik legmodernebb média, a televízió igényelte a leghosszabb cikket, Zsigmond Melinda összefoglalását. Hetvenkét hasábon dolgozza fel hazai történetét, s 40 magyarul is közvetítő stúdiót vesz számba. Az egyes, cím szerint e betűkhöz sorolható sajtótermékek szintén – néha igen terjedelmes – szócikkhez jutnak. A kolozsvári *Szabadságot* Tibori Szabó Zoltán, a *Temesvári Hírlapot* Szekernyés János, az *Unitárius Közlönyt* Kovács Sándor, az *Utunkat* és a Benedek Elek indította kolozsvári *Vasárnapot* Dávid Gyula, az *Üzenetet* Jenei Tamás mutatja be – hogy csak a legjelentősebbeket említsük.

Különösen nehéz feladat volt a nagy múltú magyar városok kultúrtörténetének összegzése. Erre Balogh Edgár rendszerint a helyi szerkesztőket kérte fel, akik bevezetőjükben értékelték az 1919 előtti hagyományokat is, s azok folytatásaként mutatták be a helybéli társaságokat-egyesületeket, sajtót, könyvkiadást, nyomdászatot, színházi életet, néha a zenei és építészeti jellegzetességeket, a rádiózást-televíziózást. E szócikkek gyakran hiánypótlóak is, mert olyan egyesületeket, sajtótermékeket lehet megemlíteni, amelyek az első két kötetből – a sajtócenzúra működése miatt – kimaradtak. E kettős kötetben kap helyet Segesvár (Máté

Attila), Sepsiszentgyörgy (Berde Zoltán – Bartha Katalin Ágnes), Szatmárnémeti (Bura László), Székelykeresztúr (Fülöp Lajos), Székelyudvarhely (Hermann Gusztáv – P. Buzogány Árpád), Szilágysomlyó (Papp Béla), Temesvár (Szekernyés János), Zilah (Seres Zsófia) magyar irodalmi és művelődési életének számbavétele. Két szócikk esetében a meghalt szerző anyagát utóbb ki kellett egészíteni. E szócikkek 11 hasábtól (Segesvár, Szilágysomlyó) 28 hasábig (Sepsiszentgyörgy, Temesvár) terjednek.

A magyar szempontból fontos intézmények is külön szócikket kapnak. A székelyföldi intézmények többsége elnevezése miatt itt kerül bemutatásra: Székely Nemzeti Múzeum (Bartha Katalin Ágnes), székelyudvarhelyi tudományos könyvtár [sic!] (Roth András Lajos), székelyudvarhelyi Népszínház (Dávid Gyula – P. Buzogány Árpád), Teleki Téka (Dávid Gyula). Ide kell sorolnunk még a bukaresti székhelyű, kolozsvári magyar kirendeltséggel működő Tanügyi és Pedagógiai Könyvkiadó Rózsa Máriától összeállított történetét.

A lexikon első kötetéből szinte minden felekezeti-egyházi vonatkozást kisépérték a cenzúrázáskor. Balogh Edgár úgy próbálta az így keletkezett hiányt pótolni, hogy mindegyik felekezet kapjon egy-egy külön szócikket, s oda majd sűrítsek be a legjelentősebb tollforgatóik pályaképét, egyesületeik és kiadványaik történetét. Így került be

a II. kötetbe, mindössze hat hasáb terjedelemben az izraelita irodalom. A katolikust viszont elhalasztották egy későbbi kötetre (*római* katolikus), csak a *Katolikus Munkáslap* képviseli ezt a felekezeti vonulatot. A III. kötettől már az egyes felekezeti írók, folyóiratok, egyesületek is megkaphatták saját szócikküket, úgyhogy ezután az összefoglalásnál egyensúlyozni lehetett: az első két kötetből hiányzókat itt kellett pótolni, a többieket éppen csak említeni. Az V. kötetre a szektairodalom, az újprotestáns felekezetek irodalma (baptista, adventista), valamint az unitárius vonatkozások számbavétele maradt. Az *unitárius* kezdetű szócikkeket (egy kivételével) mind Kovács Sándor írta. Mintaszerűen oldotta meg harminc hasábon az *unitárius egyházi irodalom* összefoglalását. A 19. századi előzmények bemutatása után teológiai szempontból korszakolja a szakirodalmat, az egyháztársadalom alakulását és a sajtóéletet. 1861-től kezdődőleg négy korszakot állapít meg. Magát az irodalmat szakcsoportokra osztva mutatja be: 1. Gyakorlati teológia, 2. Bibliateológia, 3. Rendszeres teológia, 4. Egyháztörténet, 5. Népművelő, ifjúsági és gyülekezeti kiadványok. Tekintettel arra, hogy ilyen jellegű számbavétel eddig nem történt, ugyancsak munkaigényes lehetett e szócikk megírása. Jó, hogy eredményeit a *Keresztény Magvetőben* (2003) is közölte. Itt megjegyezzük, hogy az I. kötet részére elkészült a Ferencz József püspök és

Erdő János (akkor teológiai tanár) személyi szócikke is, de azokat kivágták. Akárcsak az e sorok írója által kidolgozott Dávid Ferenc Egylet-szócikket. Ennek adatait kibővítve – Erdő János kérésére – tanulmány formájában is feldolgoztuk, de a *Keresztény Magvető*-ből is visszavetették. Csak a cenzúra megszűnte után közölhette azt a folyóirat 1989-ben. A II. kötet részére írt *Keresztény Magvető*-szócikkünk is csak úgy maradhatott a kötetben, hogy az már 1990-ben került nyomdába.

Kovács Sándor munkáját dicséri az Unitárius Irodalmi Társaság és az egyházi folyóiratok (*Unitárius Egyház, Unitárius Evangélium, Unitárius Híradó, Unitárius Hírnök, Unitárius Jövendő, Unitárius Közöny, Unitárius Szószék, Unitárius Tudósító*) szócikke. Csak az Unitárius Könyvtár-sorozatról ír Dávid Gyula.

Számos unitárius személyiségről kapunk életrajzi és szakirodalmi összefoglalást az V. kötetben. A szócikkekben nincs utalás a vallásra, úgyhogy a teljesség igénye nélkül soroljuk fel őket: Sebesi Samu, Simén Dániel, Szabédi László, Szabó Árpád, Szabó Gyula, Szabó Pál Endre, Szabó Sámuel (helyi szerkesztő is), Szász Ferenc, Székely Attila, Szent-Iványi Sándor, Szentmártoni Kálmán, Sztranyicki Mihály, Tófalvi Zoltán, Tóth György, Ürmösi József, Ürmösi Károly, Ürmösi Károlyné, Ütő Lajos, Vajda Gyula, Váradi Aurél, Varga Béla, Vári Albert, Vári Domokos, Végh József, Vörös István, Weress Béla,

Zoltán Aladár, Zoltán Sándor, Zsakó Erzsébet, Zsakó István, Zsakó János. Végh Józsefnél csak az 1903-as születési évszám szerepel (talán megtalálható a pontos születési hely és idő valamelyik anyakönyvben!), a halál helye és ideje hiányzik: tudunkkal a második világháború végén orosz fogságban pusztult el 1945 körül.

Különbén elég sok helyen található kérdőjel a születés vagy halál idejénél. Itt három Kolozsvárt elhunyt tanáregyéniség esetére utalnánk: Simon Károly volt igazgatónak a fia, Simon Gábor (a Brassai egykori igazgatója) biztosan megmondaná édesapja halála idejét, sírja a Házsongárdban! Somodi Albert kolozsvári tanfelügyelőnél és Török István iskolaigazgatónál is rokonság vagy egykori munkahelyük révén meg lehet találni a pontos adatot. Mindnyájuk halálhíre – számos részvétnyilvánítás kíséretében – megjelent a *Szabadságban*.

Az V. kötethez is mellékeltek rövidítés-jegyzéket és helynév-jegyzéket, ez utóbbinál országoként csoportosítva találjuk meg a helységek magyar, valamint jelenlegi hivatalos nevét és megye-besorolását. A „Felhasznált források” tulajdonképpen a lexikon alaphibliográfiáját adják, azon lexikonok, bibliográfiák, repertóriumok, össze-

foglaló művek jegyzékét, amelyeket kézikönyvként használtak a szerkesztők, összesen 69 címet sorolnak fel. Mindegyik eddigi kötetet, így ezt is a főszerkesztő előszava vezeti be. Ezúttal az *Elöljáró szó – vagy mentség* címmel. Ennek utolsó fejezete a pótkötet kérdésére vonatkozik. Ugyanis az elmúlt két évtizedben már többször felvetették, hogy az első két kötethez, esetleg az egész sorozathoz pótkötetet kellene készíteni. Az első két kötet a politikai cenzúra (illetve öncenzúra) miatt nagyon hiányos, ráadásul több mint két-három évtizeddel ezelőtti állapotokat tükröznek. Számos olyan személyiség, intézmény, sajtótermék jelent meg, amelyeknek szócikk kellene, s az ott bemutatott személyek munkássága is azóta sokat bővíthetett, vagy haláluk miatt lezáródhatott. Dávid Gyula – miután hősiiesen kihozta a lexikon zárókötetét is – úgy találja, hogy nem lenne megoldás a pótkötet összeállítása, hanem egy fiatalabb generációnak, új koncepció szerint egy újabb lexikont kellene szerkeszteni a „lassan már egy évszázados” romániai szellemtörténet hiteles bemutatásához. Tegyük hozzá, hogy napjainkban ez csak intézményes keretben lenne megvalósítható. Kérdés, hogy lesz-e rá igény.

Gaal György